

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Starý židovský hřbitov v Novém Bydžově

(nápisý na náhrobcích)

The Old Jewish Cemetery in Nový Bydžov

(Tombstone Inscriptions)

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Bedřich Nosek, CSc.

Autorka:

Lucie Ondráčková

Praha 2011

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. PhDr. Bedřichu Noskovi, CSc., za jeho laskavou moudrost a porozumění.

Prohlášení

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem *Starý židovský hřbitov v Novém Bydžově (nápisý na náhrobcích)* napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 28. 2. 2011

Lucie Ondráčková

Anotace

Bakalářská práce „Starý židovský hřbitov v Novém Bydžově (nápisů na náhrobcích)“ vychází z terénního výzkumu, při kterém byly všechny tamější epitafy archivovány a každý náhrobní kámen vyfotografován. Hřbitov je pozoruhodný svým stářím, čitelné náhrobky pocházejí z rozpětí let 1582 až 1885. Bakalářská práce stručně pojednává o jeho kamenických specifických a symbolických, ale její hlavní těžiště spočívá v epitafech. Zabývá se jejich složením, místními zvláštnostmi a charakteristikou. Konečně největší část této práce uvádí jednotlivé vybrané texty epitafů a překlady jejich hebrejských částí do češtiny.

Annotation

Bachelor thesis „The Old Jewish cemetery in Nový Bydžov (Tombstone Inscriptions)“ results from terrain research, in which all local epitaphs were archived and each tombstone was shot. This cemetery is remarkable with its age, we can find legible tombstones from range of years 1582 – 1885. Bachelor thesis briefly deals with its stonemason specificity and symbolism, but the main focus of this thesis lies in epitaphs. Deals with the composition, local specificity and characteristics of the epitaphs. Finally, the tombstone inscriptions and translations of the Hebrew parts are recorded in the third, biggest chapter.

Klíčová slova

Židovský hřbitov, Nový Bydžov, náhrobek, nápis, hebrejščina.

Keywords

Jewish cemetery, Nový Bydžov, tombstone, inscription, Hebrew.

Obsah

Úvod	6
1. Starý židovský hřbitov v Novém Bydžově	7
1.1 Symbolika a dekorace a jejich novobydžovská specifika.....	8
2. Nápisy.....	9
2.1 Datace.....	9
2.2 Jméno	10
2.3 Titulatura.....	11
2.4 Chvalořečení.....	12
2.5 Smrt a pohřeb.....	14
2.6 Eulogie.....	16
3. Texty epitafů.....	17
Závěr	46
Summary.....	47
Použitá literatura	48

Úvod

Starý židovský hřbitov v Novém Bydžově jsem poprvé navštívila v roce 2003. Bylo to v rámci projektu Kešet, jehož ambicí je archivovat všechny židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě. Cílem je vybudování databáze, která bude bezplatně k dispozici na internetu. Se vznikající databází souvisí ono na první pohled snad nelogické číslování epitafů v třetí části mojí práce. Je nelogické jen na první pohled. Písmeno označuje řadu ve které hrob leží, číslo pak umístění hrobu v té které řadě.

Terénní práci na archivaci novobydžovského starého židovského hřbitova jsem společně s J. A. Haidlerem dokončila v roce 2004. Hřbitov je krásný, tichý, přečkal hnědé i rudé zlo. Je zajímavý co do časového rozpětí, založen byl v roce 1520 a pohřbívalo se v něm do roku 1885. Jeho nápisy svědčí o hlubokém zakořenění židovské tradice bez ohledu na osvícenské a jiné vlivy.

Tato bakalářská práce je členěna do tří hlavních částí. V první kapitole se stručně seznámíme se specifiky starého novobydžovského židovského hřbitova, symbolikou a dekoracemi jeho náhrobních kamenů. Druhá, teoretická část práce, se věnuje nápisům a jejich místním zvláštnostem. Opírá se o poznatky získané prací v terénu, snaží se je co možná uceleně zpracovat a podat o nich výpověď. Třetí a nejobsáhlejší kapitolu tvoří texty epitafů a překlady jejich hebrejských částí do češtiny. Jednotlivé nápisy jsem se snažila vybrat tak, aby odrážely charakteristiku hřbitova, pokryly celé časové rozpětí jeho existence a přitom byly něčím zajímavé pro čtenáře.

Velkým inspiračním zdrojem při psaní této práce mi byla kniha Otto Munelese a Milady Vilímkové o starém židovském hřbitově v Praze,¹ jejíž metodiku jsem v podstatě převzala.

Pokud jde o přepis hebrejských výrazů do latinky, zvolila jsem jednoduchý fonetický přepis odpovídající výslovnosti.

¹ MUNELES, Otto; VILÍMKOVÁ, Milada. *Starý židovský hřbitov v Praze*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1955. 480 s.

1. Starý židovský hřbitov v Novém Bydžově

Starý židovský hřbitov v Novém Bydžově se nachází 400 metrů jiho-jihozápadně od náměstí. Byl založen v roce 1520, rozšířen roku 1735 a pohřbívalo se zde do roku 1885 (FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha : Sefer, 1992. s. 113.). Bylo zde napočítáno 1586 hrobů (a hrobových míst). Vynechám-li subjektivní hodnocení týkající se jeho tiché krásy, je pozoruhodný v několika ohledech.

Například svým stářím. Podařilo se určit, že nejstarší čitelný náhrobek (naše r 11) nade vší pochybnost pochází z roku 1582, čímž se dostáváme podstatně hlouběji pod dataci uvedenou v publikaci „Židovské památky v Čechách a na Moravě“ od Jiřího Fiedlera, který uvádí, že nejstarší čitelný náhrobek pochází z roku 1645.

Novobydžovský starý hřbitov je charakteristický také svým kamenickým rukopisem. Typické je pro něj zejména reliéfní písmo, které je někdy i ornamentální.

Dále je pro něj charakteristický neobyčejně hojný výskyt akrostichů², často velmi sofistikovaných. Chronostichů³ jsem v této lokalitě napočítala dvanáct, což je i přes velký celkový počet hrobů poměrně vysoké číslo.

Opravdu velice aktivní byla zdejší Chevra kadiša⁴, kromě které čile fungoval i její ženský protějšek Našim cadkanijot⁵. Lze se domnívat, že zdejší Chevra kadiša byla velice ovlivněna tou pražskou, tak například na náhrobku číslo 0e 11 (v našem výběru náhrobků není uveden) je výslovně psáno, že zesnulý byl „jedním z vyhnaných členů pražské Společnosti konající skutky milosrdenství“. Náhrobek číslo 0e 10 (ani tento není ve výběru uveden) toto vyhnání specifikuje dokonce chronostichem, uvádí, že zesnulý odešel roku: „Vyhnání ze svaté obce pražské“ – jde o rok 1739. Čitelných náhrobků, výslovně se zmiňujících o původní příslušnosti k pražské obci je v této lokalitě dvanáct.

² Akrostich: začáteční písmena jednotlivých řádků tvoří, čteme-li je svisle, další význam. Zde se nejčastěji jedná o jméno zesnulého, případně jeho titul.

³ Chronostich: jednotlivá písmena hebrejské abecedy mají i číselnou hodnotu, proto je možné „skrýt“ letopočet do slova nebo věty.

⁴ Dosl. „svaté bratrstvo“. Aramejský termín označující dobrovolnou skupinu či spolek, který provádí poslední obřady a dohlíží na pořádání pohřbů (SIVAN, Gavri'el; NEWMAN, Ja'akov. *Judaismus od A do Z*. Praha : Sefer, 2004. s. 57).

⁵ Dosl. „spravedlivé ženy“, spolek, který je ženským ekvivalentem společnosti Chevra kadiša, viz výše.

A konečně dalším specifickým rysem starého novobydžovského hřbitova je množství naivních německých veršů, které se začínají objevovat zhruba od poloviny devatenáctého století.

1.1 Symbolika a dekorace a jejich novobydžovská specifika

Starý židovský hřbitov v Novém Bydžově je nezaměnitelný svým kamenickým rukopisem. Typická je stéla zakončená jedním nebo několika oblouky, nebo obloukem prolamovaným a s charakteristickým reliéfním písmem, které někdy bývá ornamentální.

Kromě ozdobných **נ** a **ט**⁶ se často jako dekorativní prvek objevují sloupy v nejrůznějších provedení, jednou dokonce ozvláštněny motivem lidské tváře.

Samozřejmě zde najdeme také mnoho variant symbolů kohanim⁷ a leviim⁸, žehnajících kohenských rukou a levitských souprav.

V mnoha případech je náhrobek dekorován nejrůznějšími rostlinnými motivy a věnci a to nejen v horní části macevy⁹, ale někdy i v dolní. Jako symbol odchodu ze života je například použito symbolu zlomené růže.

Často se jako motiv vyskytuje též symbol keter šem tov, koruny dobrého jména.

Naprostým unikátem je náhrobek číslo u 11 (v našem výběru náhrobků není uveden), který je bez nápisu, nese jen jméno Slavja. Z jeho druhé strany jsou vyobrazeny dvě k sobě přivrácené, jakoby zrcadlové tváře (jedna je reliéfní, druhá vytesaná do hloubky) v ozdobné kartuši.

⁶ Hebrejská zkratka slov „po nitman (nitmana)“ nebo „po tamun (tmuna)“ znamenající „zde jest uložen (uložena)“. Často tvoří incipit epitafu.

⁷ Členové kmene Levi, potomci Árona a jeho synů, kteří byli pověřeni prováděním posvátných rituů ve stanu úmluvy a Chrámu (SIVAN, Gavri'el; NEWMAN, Ja'akov. *Judaismus od A do Z*. Praha : Sefer, 2004. s. 92).

⁸ Potomci Leviho, třetího syna patriarchy Jákoba, nikoli však v linii kněze Árona. V prvním a druhém období Chrámu prováděli různé úkoly kněží, sloužili i jako chrámoví zpěváci a hudebníci (SIVAN, Gavri'el; NEWMAN, Ja'akov. *Judaismus od A do Z*. Praha : Sefer, 2004. s. 99).

⁹ Náhrobní kámen.

2. Nápisy

Na nejstarších náhrobcích novobydžovského starého hřbitova jsou uvedeny především základní údaje o zemřelém, to jest jméno a jméno otce zesnulého (pokud jde o hrob ženy, případně jméno manžela) a datum úmrtí, případně ještě datum vložení do hrobu. Zaznamenávána je i příslušnost ke kněžskému rodu kohenů nebo levitů. Od první poloviny 19. století se začíná pravidelně zaznamenávat příjmení.

Se jménem zesnulého se pojí titulatura (učenec, znalec Zákona, představený obce, náš učitel atd.).

Největší část epitafu tvoří chvalořečení, které vyzdvihuje dobré vlastnosti či skutky zemřelého. U nejstarších náhrobků jsou tato chvalořečení poměrně stručná („čistá“, „věrný“, „vážený“, „skromná“ apod.), postupem času nabývají na rozsahu a košatosti a chvalořečení jsou často zformována do veršů.

Nápis uzavírá eulogie, dobrořečení, zejména vztahující se k posmrtnému životu zesnulého.

Zhruba od poloviny devatenáctého století se začínají psát nápisy dvojjazyčné a objevují se naivní německé verše oslavující zemřelého.

2.1 Datace

Co se týče datace, na náhrobcích se uvádí den úmrtí, pořadí dne v měsíci, měsíc a rok, případně ještě den vložení do hrobu, pochopitelně podle židovského kalendáře. Židovský kalendář se počítá od stvoření světa a je lunisolární. Měsíce se počítají podle Měsíce, roky podle Slunce. Běžný rok má dvanáct měsíců, které mají 29 nebo 30 dní. Toto rozdělení se opírá o lunární cyklus, který se od solárního liší přibližně o jedenáct dní. Protože ale židovské svátky jsou závislé na ročních obdobích, k vyrovnání rozdílu byly zavedeny roky přestupné. Takový rok má měsíců třináct. Do větších jemností židovského kalendáře se zde nebudu pouštět, informace o něm jsou snadno dostupné a na internetu existuje množství programů, které dokážou bez problémů konvertovat datum židovského kalendáře na občanské a naopak.

Jedním ze specifíků novobydžovského starého hřbitova je poměrně častý výskyt chronostichů, kdy rok úmrtí zároveň tvoří slovo nebo větu (viz náhrobek číslo 0j 13 našeho výběru).

2.2 Jméno

Pokud jde o nejstarší náhrobky, uvádí se jméno zesnulého a jméno jeho otce, pokud šlo o hrob ženy, případně ještě jméno manžela. Nejstarší čitelný náhrobek starého novobydžovského hřbitova (naše č. r 11) je hrob Rachel bat Avraham (zemřela r. 1582), jméno manžela není uvedeno. Ale již druhý nejstarší, z roku 1647 (xe 05, ve výběru nápisů není zařazen), nese nápis Eljakim Gecil ben Avraham Helir a přízvisko Helir snad můžeme považovat za příjmení Heller. Pokud je to tak, je to ovšem výjimka, protože až do roku 1688 příjmení není uvedeno. Napsala jsem, že není uvedeno, ale není to tak docela pravda. Jako příjmení slouží totiž místo původu a tak do výše zmíněného roku 1688 máme hned dva takové případy. Jeden je z roku 1649 (viz naše č. yc 07), druhý z roku 1676 a v obou případech jde o přízvisko Chlumnitz (Chlumeck nad Cidlinou, město v okrese Hradec Králové).

V roce 1688 se objevují příjmení Schick (Ok 21) a Aškenazi (Os 14) - tyto náhrobky nejsou zařazeny do našeho výběru. Nicméně i tato příjmení jsou více méně výjimkou, protože příjmení se začíná uvádět až ve druhé polovině osmnáctého století a většinou jde o příjmení vzniklé z místa původu zesnulého (Barchowi, Jejschen, Humburg, Lifchowicz, Kolin apod.) nebo z povolání (Doktor, Chajat – „krejčí“, Kacav – „řezník“ apod.). Vyskytují se i příjmení Kohn (Kahn) a Loewy. O pravidelném zaznamenávání příjmení zde můžeme mluvit až v první polovině devatenáctého století.

Jednou ze zvláštností tohoto hřbitova je skutečně hojně používání akrostichů, kdy řádky začínají písmenem ze jména zesnulého a tak čteme-li svisle, tvoří jeho jméno, případně ještě titul. Akrostich někdy bývá i zdvojený.

Poměrně často se na novobydžovském starém hřbitově příjmení zapisuje zkratkou (viz 1f 10) a je problém tyto zkratky nyní rozluštit. Zkratka B“g může znamenat například Berger nebo Bergmann, zkratka L“d např. Landsmann nebo Lederer, G“d třeba Gold nebo Goldmann a tak podobně. Zde je potřeba podrobnější výzkum.

V některých případech je na náhrobku psáno jen osobní jméno zemřelého (viz např. naše 0h 12 nebo 0k 15) a jméno otce či manžela není zachyceno. Patrně byl zesnulý natolik znám, že se nepovažovalo za nutné jej blíže specifikovat.

Kromě biblických a starohebrejských mužských osobních jmen zde najdeme jejich lidové formy a jména lidová, např.: Avreml (Avraham), Ajcik (Jicchak), Bendit (snad ekvivalent jména Baruch), Gecil (ekvivalent jména Moše), Gumprecht (zde ekvivalent jména Mordechaj), Iserl (Jisrael), Jokeb (Ja'akov), Jozl (Josef), Motl (Mordechaj), Sender (Alexandr), Zimche (Simcha), Šmelke nebo Šmul (Šmuel), Wolf, Ziskind, Zusman a tak dál.

U ženských osobních jmen je tomu také tak, oblíbená jsou biblická a starohebrejská jména, najdeme ovšem mnoho lidových a jejich množství je ještě pestřejší než je tomu u mužských osobních jmen. Vynechám-li lidové ekvivalenty hebrejských jmen, budou to například: Blimele (květina), Brajndl (tmavá), Corit (něžná), Hendl (slepička), Fajgele (ptáček), Frumet (zbožná), Gitl (dobrá), Golda (zlatá), Krejndl (korunka), Kresl (krásná), Libla (líbezná), Maša (etymologie je nejasná), Peiarl (asi perla), Slavja (slavná), Šejndl (krásná), Zisl (sladká) a další.

O něco později, než se na novobydžovském starém hřbitově začínají běžně zaznamenávat příjmení, totiž na začátku druhé poloviny devatenáctého století, začíná praxe dvojích jmen. Je přitom patrná snaha aby se obě jména – německé i židovské – podobala (např. 0g 15, kde v hebrejské části epitafu stojí psáno jméno Pesl, v německé Josepha). Není to ale pravidlem.

2.3 Titulatura

Nejběžnějším titulem používaným (nejen) zde na novobydžovském starém hřbitově je *rabi*, psáno pod zkratkou *r*. Jak známo, tento titul neznačí rabína, v dnešní době má význam prostého „pan“. Tento titul nepřekládám, ponechávám jej ve znění *rav*. Jistým rozšířením je zkratka *h“r“r*, která znamená *ha-rav rabi* a v zásadě má tentýž význam. Dalším rozšířením zkratky *r* je titul *k“h“r“r*, *k'vod ha- rav rabi* s významem „ctěný“, „ctihodný pan“. Titul *m“o“h*, totiž *morenu ha- rav* - „náš učitel, pan,“ skutečně označoval a může snad označovat rabína (např. náhrobek číslo 0g 08), ale vzhledem k nadužívání tohoto titulu se domnívám, že v době vzniku těchto náhrobních nápisů zde nese již jen výše psaný význam – „náš učitel,

pan“. Titul *av bejt din*, ve zkratce *a“b“d* (xb 08), jenž znamená „předsedající rabínského soudu“ označuje rabína zcela bez pochyby. V jednom případě, u choti rabína (viz 0k 16), se objevuje titul *manhig medina*, ve zkratce *m“m*, který překládám jako „zemský rabín“. Tento titul je rozšířen o slova *sar ha-cava*, „kníže zástupů“. V případě rabínského náhrobku (číslo xb 08) můžeme číst titul *ner Jisrael*, „svíce Jisraele“, psáno ve zkratce *n“j* a *patis ha-chazak*, „kladivo mocné“. Jinou hodností pojící se s vzdělaností je *torani* (např. 0t 09), překládám jako „znalec Zákona.“

Tituly *gabaj*, *roš ha-kahal* (0k 15) označují místo v hierarchii obce a znamenají „představený obce“. Titul *gabaj* se objevuje i ve spojitosti se společností *Chevra kadiša* a znamená „představený Svaté společnosti konající skutky milosrdenství“. Hodnosti zdůrazňující duchovní vůdcovství jsou *aluf* (např. 0k 15) – „přední, vedoucí osobnost“ a *kacin* – doslova „kníže“ (např. 0k 15). S životem obce se pojí i tituly *šliach cibur* (0h 12) – „vyslanec obce“ – člověk, jenž vede modlitby v synagoze, *chazan* (0h 12) – viz *šliach cibur* a *šamaš* – „šames“, doslova „sluha“, česky se říká též „kostelník“, „školník“ (ale je to muž mnoha povinností).

Co se týče ženských epitafů, nejpoužívanější zkratkou je *m*, znamenající *marat*, česky „paní“. Další hodností je *gvira*, již překládám jako „paní“ nebo „vznešená paní“. Často se vyskytuje titul *gabajit chevra Našim cadkanijot*, „představená spolku Spravedlivé ženy“. Tato společnost je ženskou variantou mužského spolku *Chevra kadiša* (viz komentář k náhrobku číslo 0g 15). V jednom případě se vyskytuje ženská obdoba titulu *kacin*, totiž *kacina* (v 01 – v našem výběru není uveden) – „kněžna“ a dokonce *toranit* (1f 10) – „znalkyně Zákona“.

2.4 Chvalořečení

Pochvalná řeč o zemřelém, vyzdvihující jeho kladné vlastnosti a dobré skutky, tvoří největší část epitafu. Co do charakterových vlastností, na novobydžovském starém hřbitově se u mužů zdůrazňují zejména tyto: Upřímnost a bezúhonnost, dobrota a přímost (např. 0h 12), věrnost a (duchovní) vznešenost (např. 0j 13). Velice často čteme také přívlastky: Vážený, ctihodný, moudrý – v jednom případě dokonce čteme, že zesnulý „moudrý býval jako král Šlomo“ (xb 08). Dočteme se, že zesnulý byl „svatý a milostivý, nenalezneš jemu podobného“ (0t 09), byl spravedlivý, dokonalý, drahocenný, milý, bez poskvrny, a tak dále.

U žen se objevují přívlastky: Čistá, statečná, věrná (např. r 11), skromná, upřímná, drahocenná, bezúhonná (např. 0g 15), ctěná, vážená, přívětivá (např. 0k 07), dobrotivá (0n 14), křehoučná a rozkošná (1a 11), požehnaná, chvályhodná (1a 11), hodná, milosrdná (1f 10). Z Knihy kazatel pochází věta: „Jméno její lepší nežli olej výborný“ (1a 11) a na tomtéž náhrobku je psáno: „Důstojnost a krása bývaly jejím oděvem, spravedlnost závojem jejím“.

Zvláště se zdůrazňuje bázeň B-ží a zbožnost, např.: „Bázeň B-ží ve svém srdci chovala“ (1k 07), „ve snaze horlivě sloužit svému B-hu mnoho udatného vykonal, aby tak oslavil Jeho Jméno“ (0k 05), krásné obraty jsou například: „I v hrobě rtové jeho mluví slovy Zákona“ (0t 09), „v moudrosti otvírala ústa svá, vlídnost Zákona vždy na jazyku“ (1f 10), „ve vůli Stvořitele svého nalézala zalíbení“ (1k 07). Vyzdviženo je zachovávání micvot¹⁰: „V úctě zachovávala micvot ChaNaH¹¹, ostříhala je v důstojné bázni, opatrovala též ty micvot H-spodinovy, které říkají: ‚takto nečin‘“¹² (0n 14), „micvot B-ha svého s nadšením konávala“ (1a 11).

Cestu životem naplněnou dobrými skutky reflektují následující citace: „V jeho poctivém počínání nevyrovná se mu nikdo z lidí“ (0g 08), „nepopřál spánku očím svým ni svým nohám spočinutí, dokud v pravdě a dokonalosti nezavršil své konání“ (0k 05), „byla ctnostná v počínání svém, spořádaně kráčela po stezkách H-spodinových a všecinko konání její bylo líbezné“ (0k 16), „přivyknul řečí svou činiti dobré lidu svému“ (0t 09), „kdo dokáže vypovědět bezúhonnost skutků jejich?“ (1a 11). Pasáží známou jako *ešet chajil* („žena statečná“ – Př 12,4; 31,10-31) je inspirován například následující výňatek: „Mnoho žen statečně sobě počínalo, ona však je převyšuje všechny“ (1f 10).

Z chvalořečení souvisejících s povoláním zesnulého můžeme uvést např.: „Zkušeně si počínal před tebou¹³, sám hlasu líbežného“ (epitaf chazana a vyslance obce 0h 12). Na

¹⁰ Micva: Náboženský předpis či příkázání, pl. micvot, které je žid povinen plnit (SIVAN, Gavri'el; NEWMAN, Ja'akov. *Judaismus od A do Z*. Praha : Sefer, 2004. 115 s.).

¹¹ Jedná se o tzv. „ženské micvot“. Jde o zkratku slov chala (zde symbolizuje rituální čistotu kuchyně), nida (rituální čistotu tělesnou), hadlaka (rituální rozsvěcování světél).

¹² Podle talmudské tradice je celkem 613 příkázání, 248 kladných (micvot ase) a 365 záporných (micvot lo ta'ase) (SIVAN, Gavri'el; NEWMAN, Ja'akov. *Judaismus od A do Z*. Praha : Sefer, 2004. 115 s.).

¹³ Schrána v každé synagoze, ve které jsou uloženy svitky Zákona (SIVAN, Gavri'el; NEWMAN, Ja'akov. *Judaismus od A do Z*. Praha : Sefer, 2004. 192 s.).

náhrobku učitelky čteme: „Dokázala předávat svoji moudrost a dovednost dcerám Jisraele a učila je svatému jazyku a umění pomáhat“ (q 01). Náhrobek šámese: „...kráčival v upřímnosti, věrnost naprostou prokazoval skutky svými, jež horlily ku hlasu Zákona a modlitby“ (1g 12).

A konečně obzvláštní pozornost je věnována dobročinnosti: „Matka chudých a sestřička ubohých“ (0g 05), „bědným a nahým otvíral svou dlaň v čase úzkosti, v tísní byl útočištěm ubohému, a útěchou oblažoval duše zkormoucené a ztrápené“ (0g 08), „ze svého chleba podělovala nuzné, své ruce s obživou k ubohému vztahovala, silou přepásala bedra svá, by konala vůli svého Stvořitele“ (0n 14), „pravicí spravedlnosti své podpírala ubohé lidu svého, milosrdenství jim prokazovala“ (1k 07).

V případě členů společnosti Chevra kadiša a členek spolku Našim cadkanijot, buďto je jejich členství přímo zmíněno, nebo je aspoň naznačeno. Např.: „Dobro prokazovala živým i mrtvým“ (0g 15), „gabajit, jež oddělovala cdaku¹⁴ chudým a ubohým, vážená též proto, že majetkem svým sirotky podporovala. Své dlaně otvírala i těm nejmenším, slitovávajíc se nad nimi a milosrdenství prokazovala živým i mrtvým“ (0k 07), „víc nežli vod bylo jejích skutků milosrdenství jež prokazovala mrtvým i živým. Ze svého chleba rozdávala nuzným, chorým krmi připravovala, a truchlícím chystala pokrm na posilněnou“ (0k 16).

2.5 Smrt a pohřeb

Ztráta blízkého je pro pozůstalé nesmírně bolestnou zkušeností, je tedy přirozené, že se poslední věci člověka často opisují různými eufemismy. Velice často se užívá slova *niftar*, (*niftera*) – „odešel“ („odešla“), nebo obratu *halach le-olamo* (*halcha le-olama*) „odebral se (odebrala se) do svého světa“. Výraz „odejít“ se objevuje v různých obměnách. Třeba: „Odešel zbožný, vzal ho B-h a již ho není“ (0t 09). Užívaný je také obrat „odebrala se do světa pravdy“ (0g 15) a „odešel cestou vší země“ (např. xb 08).

Prosté slovo „zemřela“ najdeme např. na náhrobku q 01: „I skonala Ester“.

¹⁴ Doslova „spravedlivost, spravedlnost, zbožnost“, rovněž „dobročinnost“ nebo konkrétní „milodar“ (SIVAN, Gavri'el; NEWMAN, Ja'akov. *Judaismus od A do Z*. Praha : Sefer, 2004. 25 s.).

Na novobydžovském starém hřbitově se pro odchod člověka v mnoha případech užívá slova *šav* (*šava*) – „vrátil se“ („vrátila se“) . Např.: „Vrátila se do svého úkrytu“ (0n 14).

Smrt jako shledání se se svými předky se objevuje v také velmi užívaném eufemismu: „Byl připojen ke svému lidu“ (např. 0h 12).

Představa skonu jako odnětí člověka jeho milovaným je vyjádřena například v obrazech: „Byl od vás odňat by se osvěžil v Zahradě Eden“ (0g 08) nebo „odňata byla od chotě svého“ (1k 07). Chmurné vyznění má věta (která v sobě zároveň skrývá chronostich): „Smrt pohltila navždy“ (0j 13).

Pokud zemřelý odešel mlád, objevují se vyjádření jako: „Její choť zemřel v rozpuku svých dní“ (q 01) nebo „v polovici jejích dní vzal si ji B-h a již jí není“ (0n 14).

Zmíněny jsou i zásluhy stáří, např.: „V šedinách vešel do hrobu, staříčkový a sytý dní“ (0h 12) , „bezmála stoletý byl vložen do hrobu“ (0k 05) a „syny své a celičkový svůj svět opustil v dobrém jménu, jsa stár a sytý dní“ (1b 07).

Některé obraty jsou velmi poetické: „Mezi stromoví libánské povznesla se jeho památka, uprostřed dokonale spravedlivých by se usídlila navěky“ (0g 08), „k příbytku nebeskému povznesla se, by zakusila světlo věčného žití“ (0k 07), „...neboť skon spravedlivých jest jako spálení Chrámu. Andělé přemohli smrtelníky a schrány svatosti zmocnili se v mžiku. Do ješivy¹⁵ nejvyšší jej přivzali, zatoužili po něm i povznesli jej na výsosti, do světla.“ (0k 15). Výraz „byl přizván do ješivy nejvyšší“ se objevuje několikrát a vyjadřuje naději, že učenec ve studiu neustává ani po své smrti, ale pokračuje v něm na jiné, „vyšší“ úrovni. Dalšími poetickými obraty jsou např.: „Bytost tvá spočine v připraveném hrobě, do domu modlitby a jásotu sis pospíšil (1u 04) nebo veršický: „Proč jsi smrti tak spěchala? Hůl Mošeho že´s zlámala. Ach běda nám, schvátila´s naši krásu...“ (1b 07).

¹⁵ Dosl. „zasedání, sezení“. Ješiva je škola vyššího židovského vzdělání, konkrétně určená ke studiu Talmudu (SIVAN, Gavri'el; NEWMAN, Ja'akov. *Judaismus od A do Z*. Praha : Sefer, 2004. 67 s).

Pro pohřbívání se používá daleko méně výrazů. Nejvíce užívanými jsou zkratky *p“n* - *po nitman (nitmana)* a *p“t – po tamun (tmuna)*, znamenající „zde jest uložen (uložena)“. Někdy jsou psány v plném, nezkráceném tvaru (viz 0g 15). Většinou tvoří incipit epitafu a používají se v různých obměnách, „zde jest skryt (skryta)“, „zde jest uschován (uschována)“ z hebrejských kořenů *c“f“n*, *s“f“n* nebo *g“n“z*, atd. Využívám této příležitosti, abych vyvrátila nesmysl, se kterým se čas od času setkávám, že totiž mužské hroby bývají označeny zkratkou *p“n*, zatímco zkratky *p“t* se užívá pro hroby ženské. Není to pravda.

Dalším užívaným výrazem je prosté *nikbar (nikbara)* – „pohřben“, „pohřbena“.

2.6 Eulogie

Nápis uzavírá eulogie, dobrořečení. K nejobvyklejším používaným dobrořečením patří formule *z“l – zichrono (zichrona) li-vracha*, jež znamená „památka jeho (její) budiž požehnáním“. Vzácněji se objevuje eulogie *z“c“l* (např. 0g 08), *zecher cadik li-vracha*, „památka spravedlivého budiž požehnáním.“ Tato eulogie je vzata z Knihy přísloví 10,7. Obě tyto eulogie se obvykle objevují za jménem zemřelého. Za jménem žijícího člověka se objevuje zkratka *j“c, jišmerehu Curo*, značící „Skála jeho nechať jej chrání“. Slovo „Skála“ zde znamená H-spodín.

A konečně nejobvyklejší a nejpoužívanější je formule, která se skrývá pod zkratkou *t“n“c“b“h – tehe nišmato (nišmata)* nebo *nafšo (nafša) crura bi-cror ha-chajim*. Je vzata z 1Sa 25,29. Písmena mohou být v různém pořadí a formule se objevuje v různých proměnách. Např.: „Nechať je duše jeho uschována ve svazku věčného žití“ (0j 13), „ve svazku věčného života nechať spočine duše její“ (0k 16) nebo „k životu věčnému nechať je duše její vevázána, do svazku věčného života. Klidné spočinutí“ (viz 1k 07).

Zhruba od poloviny devatenáctého století se začínají psát nápisy dvojjazyčné a objevují se naivní německé verše oslavující zemřelého.

3. Texty epitafů

r 11

Rachel bat Avraham /1582/

פה נממנה
אשה
כשרה ונאמנה
אשת חיל מרת
רחל בת /אברהם/
/הלכה/ לעולמה
ביום /---/ עשר
ימים בהודש אדר
ראשון שנת שמב
לפק תנצבה

Zde uložili
bytost
čistou a věrnou,
ženu statečnou,^I paní
Rachel, dceru /Avrahama/
/jež se odebrala/ do svého světa
dne /eroze/ desátého
v měsíci adar
roku 342

dle malého počtu. Nechat' je její duše vevázána do svazku věčného života.

Datum: 10. adar roku 342 malého počtu odpovídá 12. únoru roku 1582.

Textové paralely: ^ISrov. Př 31,10

Komentář: Hranatá stéla s hluboce tesaným písmem, zčásti již podlehla erozi. Části v závorkách označují slova, jejichž pravostí si nejsem jistá. Datace je nicméně zřetelná a pozoruhodná. Jedná se o nejstarší čitelný náhrobek starého novobydžovského hřbitova.

Zisl Chlumnitz /1649/

יום ב ב מבת

שנת תי לפק

פמ

האשה חשובה צנועה והחסודה

הנבירה מרת זיסל בת כהרר

משה זל אשת הנעלה כהרר מ

מרדכי גומפרכט בן הלומניץ

זאת היא תמיד אנקתיו אנחת

יללה וקנה ארום ורמעה על לחייתי

סרה ממני עמרת ראשי ותהלתי

לא אוכל להתאפק על עברתי

2. dne po svatém šabatu, 2. v měsíci tevet
roku 410 dle malého počtu.

Zde uložili

bytost ženy vážené, skromné a zbožné

vznešené paní Zisl, dcery ctihodného ha-rav rabi

Mošeho – památka jeho budiž požehnáním, choť vznešeného, ctěného ha-rav rabi

Mordechaje Gumprechta ha-kohena Chlumnitze.

„Taková bývala,“ sténá a vzdychá bez ustání:

„pozvedám pláč a naříkání žalostné, po mých lících kanou slzy.^I“

Sňata byla koruna s hlavy mojí, chloubu moje,^{II}

nemohu snést takovou ztrátu!“

Datum: 2. tevet roku 410 malého počtu odpovídá 6. prosinci roku 1649.

Textové paralely: ^I Srov. Pl 1,2

^{II} Srov. Jb 19,9

Komentář: Široká stéla nahoře do špičky, řádky s vročením jsou odděleny od ostatního textu. Osmý až jedenáctý řádek epitafu tvoří akrostich jména zesnulé, Zisl. Skromný náhrobek, ozvláštněný použitím přímé řeči manžela zemřelé. Velmi zajímavá je datace, jde o třetí nejstarší čitelný náhrobek na tomto hřbitově.

xb 08

Šlomo MJZLP /1708/

פג בעשק י' אדר תסח לק
מורנא ורבנא מופלג
בתורה חכם כחכמה
של שלמה ני פה
המרומם מהורר
שלמה מיזלפ* זצל
היה אבר* בקהלתינו
מארבעין שנין
שומו שמים על
זאת אשר נתבקש
בישיבה של מעלה
והלך בדרך כל ארץ
החבילה חבל על
דאברן ולא משתב
חן תנצבה

Zde uložili v předvečer svatého šabatu, 10. dne měsíce adar roku 468 malého počtu,

našeho učitele a rabína, podivuhodného

znalce Zákona, jenž moudrý býval

jako král Šlomo, světlo Jisraele, kladivo mocné,

naš vznešený učitel ha-rav rabi

Šlomo MJZLP, památka spravedlivého budiž požehnáním.

Býval předsedajícím rabínského soudu naší obce

po čtyřicet let.

Užasněte nebesa nad tím¹ jenž byl pozván

do ješivy nejvyšší^{II}
a odešel cestou vší země.
Ach běda nad těmi
kdož se ztratili a nejsou k nalezení.^{III}
Nechat' je jeho duše vevázána do svazku věčného života.

Datum: 10. adar roku 468 malého počtu odpovídá 2. březnu 1708.

Textové paralely: ^ISrov. Jr 2,12
^{II}Srov. Bava mecia 86a
^{III}Sanhedrin 111a

Komentář: Vysoká stéla se sloupy po stranách a rostlinným motivem. Písmo je reliéfní. Jednotlivé řádky jsou odděleny. Jak je patrné, jedná se zde o vynikajícího učence, moudrého rabína, který svůj úřad v novobydžovské obci spravoval celých čtyřicet let. Ve čtvrtém řádku jsou použity dvě zkratky, které vyzvihují významnost zesnulého. Ner Jisrael – překládám „světlo Jisraele“, v druhém případě se domnívám, že jde o zkratku slov patiš ha-chazak, překládám jako „kladivo mocné“. Příjmení מ״לפ v šestém řádku se mi nepodařilo identifikovat.

1g 12

Meir ben Mordechaj /1736/

פנ יא מבת תצו לפק
איש נרב הלך בתמי*
מעשיו היו באמונה
שלמים לקול תורה
ותפילה משכימים
כהרר מאיר שמש בן
מוהרר מרדכי זל
מיוארסלאו תנצבה

Zde uložili

11. dne v měsíci tevet roku 497 malého počtu,
muže ochotného, jenž kráčival v upřímnosti¹,
věrnost naprostou prokazoval skutky svými,
jež horlily ku hlasu Zákona
a modlitby.

Ctihodný ha-rav rabi Meir, šames, syn
našeho učitele ha-rav rabi Mordechaje – památka jeho budiž požehnáním
z Jaroslavi. Nechať je jeho duše vevázána do svazku věčného života.

Datum: 11. tevet roku 497 malého počtu odpovídá 15. prosinci roku 1736

Textové paralely: ¹Srov. Ž 15,2

Komentář: Jednoduchá hranatá stéla s reliéfním písmem. Zesnulý byl šames a jeho věrnou službu epitaf velebí. Šamesovi (hebrejsky šamaš, doslova „sluha“) se česky říká „školník“ nebo „kostelník“, je to však muž mnoha povinností a musí být poctivým, zbožným člověkem. Co se týče lokality, Jaroslav je obec v pardubickém kraji.

Ok 16

Šejndl Schick /1741/

פמ

בעשק מז אדר תקא ל
האשה החשובה צנועה
היתה במעשיה כשרה
בדרכי ה וכל מעשיה היו
נעימים ורב ממים גח עם
המתי והחיי מלחמה נתנ
לדלים ומבישולה לחולים
ומשתית לאבילי צדקה
עשתה מעולם מ שינדל בת
ר שמואל אשת הקצי וממ
הרר אבנר שיק שר הצבא
תנוחה נפשה צבה

Zde uložili

v předvečer svatého šabatu, 16. adaru roku 501 dle malého počtu,
bylost ženy vážené, jež byla ctnostná
v počínání svém, spořádaně
kráčela po stezkách H-spodinových a všecinko konání její bylo
líbezné. Víc nežli vod bylo jejích skutků milosrdenství, jež
prokazovala mrtvým i živým. Ze svého chleba rozdávala
nuzným,¹ chorým krmi připravovala,
a truchlícím chystala pokrm na posilněnou. Spravedlnost konávala
odedávna, paní Šejndl, dcera
rav Šmuela, choť předního z lidu, zemského rabína
ha-rav rabi Avnera Schicka, knížete zástupů.
Ve svazku věčného života nechať spočine duše její.

Datum: 16. adar roku 501 dle malého počtu odpovídá 4. březnu roku 1741.

Textové paralely: ¹ Srov. Př 22,9

Komentář: Náhrobek barokního typu, nahoře do špičky. Zesnulá byla rabanit – manželkou (zemského) rabína a je pravděpodobné, že byla členkou společnosti Našim cadkanijot, jak naznačuje šestý až devátý řádek epitafu. Chevra kadiša našim cadkanijot (jinde též Fromme Frauen) je spolek, který je ženskou variantou mužského spolku Chevra kadiša. Chevra kadiša – Svatá společnost konající skutky milosrdenství (chybně označovaná též jako Pohřební bratrstvo) není jen spolkem který pečuje o mrtvé, ale stará se též o sociálně slabé a nemocné. Členství v takovém spolku bylo vždy prestižní záležitostí a jeho členové byli pečlivě vybírání a voleni.

Tento text zmiňuje dobročinnost zesulé, zdůrazňuje, že se věnovala nemocným (micva bikur cholim – příkaz navštěvovat choré) a přinášela útěchu truchlícím. Toto všechno jsou micvot spadající do kategorie gmilut chasadim (dobročinných skutků), skutků, pro které neexistuje žádný limit (Miš. Pea 1,1).

Ješaji ha-levi /1743/

פג עשק
זך תמוז תקג האלוף
התו הראש והקצין
מוהרר ישעי סגל רה
יקוננו בית ישראל נהי
הספד תמרורים וככי מרה
שקולה מיתת צדיקים
כשריפת בית הבחירה
עליונים נצחו את המצוקים
וארון הקדש נשבה במהרה
ישיבה של מעלה השקוהו
וחמדוהו והעלוהו למעלה לאורה
/תא/

Zde uložili v předvečer svatého šabatu,
27. dne měsíce tamuz roku 503 dle malého počtu, předního z lidu,
znalce Zákona, hlavu a knížete Jisraele,
našeho učitele rav Ješaji ha-leviho, představeného obce.

Naříkej, běduj Jisraeli!

V kvílení přehořké vydej se,^I trpce plač!

Neboť skon spravedlivých

jest jako spálení Chrámu.^{II}

Andělé přemohli smrtelníky

a schrány svatosti zmocnili se v mžiku.^{III}

Do ješivy nejvyšší^{IV} jej přivzali,

zatoužili po něm i povznesli jej na výsosti, do světla.

(pod úrovní země)

Datum: 27 tamuz roku 503 malého počtu odpovídá 19. červenci 1743.

- Textové paralely:**
- I. Srov. Jr 6,26
 - II. Srov. Roš ha-šana 18b
 - III. Srov. Ketuvot 104a
 - IV. Srov. Bava mecia 86a

Komentář: Velice zdobný náhrobek barokního typu se symbolem levitské konvičky a korunou. Poměrně netradiční je obrat v sedmém a osmém řádku, který přirovnává skon spravedlivého člověka ke zkáze Chrámu. Za velice netradiční považuji krásný obrat v devátém a desátém řádku, který opisuje odchod zesnulého velmi neobvyklým, vznešeným a přitom skromným způsobem. Jedenáctý řádek vyjadřuje víru, že učenec i po své smrti neustává ve studiu, jsa přivzat do „ješivy nejvyšší“. Zbytek nápisu je skryt pod úrovní země, nicméně dá se předpokládat, že vlastní nápis končí dvanáctým, nám známým řádkem a pod zemí se skrývá tradiční přání „tanceva“ – „budiž jeho duše vevázána do svazku věčného života.“

1f 10

Frumet bat Refael A“Š /1748/

פנ ביום ב
יו אש תקח ל
האשה חשוב* והגונה
פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה
רבות בנות עשו חיל והי' עלתה על כולנה
ואשה ככל אלה לא נמצא ככל ענינה
מחי* הית* אשה משכלת וחכמת בחוץ תרונה
טובת חן ועמר* לבעלה: לא הניח* אחרי* בדמיונה
בחכמה ובניה ראוי* להספידה בנהי וקינה
הה התורנית מרת פרומט בת מוהרר
רפאל אש* מפרג זל הה תנצבה

Zde uložili druhého dne po svatém šabatu,
sedmnáctého v měsíci adar šeni roku 508 dle malého počtu,
ženu váženou a hodnou.

V moudrosti otvírala ústa svá, vlídnost Zákona vždy na jazyku.
 Mnoho žen statečně sobě počínalo, ona však je převyšuje všechny.^I
 Bytost, již podobnou nenalezneš v žádném ohledu,
 bylať celý život ženou rozumnou^{II} a moudrost její vně volá.^{III}
 Dobrotivá a milosrdná, koruna muže svého,^{IV} nezanechala sobě rovnou
 v moudrosti a porozumění. Hodna je nářku, bědování, žalostného naříkání.
 Taková byla, znalkyně Zákona, paní Frumet, dcera našeho učitele ha-rav rabi
 Refaela A“Še z Prahy. Toť ona. Nechat’ je její duše vevázána do svazku věčného života.

Datum: 17. adar šeni roku 508 malého počtu odpovídá 17. březnu roku 1748, ale vychází na neděli, tj. ne druhý, ale první den po svatém šabat. Jedná se o běžný posun, úmrtí patrně nastalo až po soumraku.

Textové paralely: ^I.Srov. Př 31,29
^{II}.Srov. Př 19,14
^{III}.Srov. Př 1,20
^{IV}.Srov. Př 12,4

Komentář: Náhrobek barokního typu s volutami, vlastní text je ozdobně oddělen od řádků s vrocením a titulaturou. Čtvrtý až osmý řádek tvoří akrostich jména zesulé – Frumet. Zcela jistě se jednalo o ženu mimořádně vzdělanou, nadto titul toranit (znalkyně Zákona, desátý řádek) je velice neobvyklý. Jméno otce zesulé je psáno zkratkou A“Š a vzhledem k tomu že pocházel z Prahy, může jít o zkratku jména Altschul, tj. sídlící v části U staré školy.

Oh 12

Akiva /1755, 1756/

פנ

בשנת תקפז ל איש

עמד על משמרת הקדש שליה ציבור

עקב אשר נשמע קולו בקדש בהדור

קולו נעים זקן ורגיל לפני התיבה

קרבו ימיו נאסף אל עמיו בשיבה

יבוא בכלח אלי קבר זקן ושיבע

יום עשק כי התעסקו עמו כי גוע
ביום א נקבר כי אב זקן שנחברותא
בעל גח הה הרר עקיבא חזן דמתא
איא מוב וישר המאושר מנוע ישרה

Zde uložili

roku 516 dle malého počtu, muže,

jenž držival stráž před svatyní, býval vyslancem obce,
neb dokázal hlasu Jeho naslouchat ve vší svatosti a důstojnosti.

Zkušeně si počínal před tevou, sám hlasu líbezného,
než se přiblížili dnové, kdy sstaral se a byl připojen ke svému lidu.^I

V šedinách vešel do hrobu,^{II} staříčkový a sytý dní.

Odešel v předvečer svatého šabatu, proto mu posloužil jeho lid až
prvního dne poté, kdy byl pohřben. Býval dlouholetým představeným Svaté společnosti
konající skutky milosrdenství. Takový byl ha-rav rabi Akiva, zdejší chazan,
člověk bohabojný, dobrý a přímý, z výhonku upřímných.

Datum: Jelikož v textu není uveden den a měsíc úmrtí, není možno dataci blíže specifikovat.
Rok 516 malého počtu odpovídá roku 1755 nebo 1756.

Textové paralely: ^I Srov. Gn 25,8

^{II} Srov. Jb 5,26

Komentář: Náhrobní kámen barokního typu, s reliéfním písmem. Vlastní text (třetí až jedenáctý řádek) je zrymován, jeho počáteční písmena tvoří dvojité akrostich jména zemřelého, totiž Akiva. Epitaf zdůrazňuje dlouhověkost zesnulého, jako zvláštní požehnání za jeho zásluhy. Jak se dočítáme, zesnulý byl představeným společností Chevra kadiša (viz komentář k náhrobku 0k 16). Býval také vyslancem obce (šliach cibur), zkušeným kantorem (chazan). Jde o osobu náboženského „dohlázele“, člověka, který vede modlitby v synagoze. Teva, o které se píše v pátém řádku, je schrána, ve které jsou uloženy svitky Zákona.

Gitl Horschitz bat Meir /1756/

פמ ממונה

אשה חשובה

יקרה וישרה והגונה

הה מרת גיטל מוכה שמה ממונה לאחרינא
בת המנוח כהרר מאיר זל מנוע ישרה ונכונה
אח* עמר* בעלה כמר מרדכי הארשיץ מכונה
עבדה אבה בכל לבה זו תפלה בכוונה
מלחמ* נתנה לדל ידיה שלחה לאביון מהונה
חגרה בעוז מתניה לעשות רצון קונה
אשה בכל אלה לא נמצא* ראז* לספור וקונה
זרזה ומשמרת ביראה לקיים מצות חנה
ונזחרה גם במצות ה* אשר לא תעשינה
או חלה בחצי ימי לקח אותה אלקים ואינה
ביום ג ב אדר ראשון תקטז ל שבה לצפונה

*תא/

*תא/

Zde uložili

bytost váženou,

drahocennou, upřímnou a hodnou,

taková byla paní Gitl, dobrotivá již podle svého jména.

Dcera zesnulého, ctihodného ha-rav rabi Meira – památka spravedlivého budiž požehnáním,=

=z výhonku upřímných a pořádaných.

Žena udatná, ozdoba chotě svého,^I našeho ctihodného učitele ha-rav rabi Mordechaje=

=zvaného Horschitz.

Svému Otci sloužila celičkým srdcem, modlívala se vroucně.

Ze svého chleba podělovala nuzné,^{II} své ruce s obživou k ubohému vztahovala,^{III}

silou přepásala bedra svá,^{IV} by konala vůli svého Stvořitele.

Pro toto všecko byla ženou, jíž podobné nenalezneš,^V jež zaslouží si (všechn ten) zármutek=

=a naříkání.

V úctě zachovávala micvot CHaNaH, ostříhala je v důstojné bázni,
opatrovala též ty micvot H-spodinovy, které říkají: “takto nečiň”,
až dokud nezeslábla. V polovici jejích dní vzal si ji B-h a již jí není.^{VI.}

3. dne po svatém šabatu, 2. v měsíci adar rišon roku 516 malého počtu, vrátila se do svého=
=úkrytu.

/pod úrovní země/

Datum: 2. adar rišon roku 516 odpovídá 3. únoru 1756.

Textové paralely: I. Srov. Př 12,4
II. Srov. Př 22,9
III. Srov. Př 31,20
IV. Srov. Př 31,17
V. Srov. Př 31,10
VI. Srov. Gn 5,24

Komentář: Náhrobek barokního typu, se sloupy, volutami a nahoře s prolamovaným obloukem. Písmo je reliéfní. V případě přízviska zesnulé – Horschitz, jde o Hořice v Podkrkonoší. V celém textu náhrobku (poměrně neobvyklé) je patrná snaha o rým, byť zcela nevyhází rytmicky. Velmi časté jsou citace z Knihy přísloví, z pasáže známé jako ešet chajil (žena statečná). Jde o slavnou pasáž, kterou čte v předvečer šabatu v manželčině přítomnosti pán domu (Př 12,4; 31,10 – 31). Vzhledem k tomu, že zemřelá odešla mladičká, je zde zdůrazňována její zbožnost, bezúhonnost a zvláštní pozornost se věnuje faktu, že zesnulá pečlivě dbala micvot ChaNaH. Jde o zkratku slov chala (rituální čistota kuchyně), nida (rituální čistota tělesná) a hadlaka (rozsvěcování světel). Nedbalost při dodržování těchto „ženských“ micvot mohla podle tradice způsobit předčasnou smrt.

Oj 13

Enzil Schick /1760/

פנ יום
ג ויי תשרי בלע המות
לנצח לפק הה הנעלה
ב ענויל בה ליב שיק זל

עבד נאמן זך לרבונו
בן טובים ממשפחתו וג
לבט /.../ ונקי ועובר לארוננו
נשמתו בצרור החיים ספונה

(Zde uložili)

3. dne po svatém šabatú, 6. dne v měsíci tišri roku „smrt pohltila navždy“ podle malého počtu. Toť on, vznešený, ctihodný Enzil, syn rav Lejba Schicka – památka jeho budiž požehnáním.

Věrný a ryzí služebník Pána svého,
syn rodiny dobrotivé.

/eroze/ a bez poskvrny svému Pánu sloužil.

Nechat' je duše jeho uschována ve svazku věčného žití.

Datum: Velice zajímavá datace, je napsána chronostichem – „smrt pohltila navždy“, přičemž označeno je pouze ajin ze slova „pohltila“ a písmena hebrejského slova „smrt“ – mavet. Sečteme-li číselnou hodnotu písmene ajin a slova mavet, dostaneme hodnotu 521. 6. den měsíce tišri roku 521 malého počtu připadá opravdu na třetí den po svatém šabatú a odpovídá 16. září roku 1760.

Textové paralely: žádné

Komentář: Stéla zakončená naznačenými sloupy a dvěma oblouky nahoře. Zčásti již podlehla erozi. Textově je poměrně skromná, zajímavý je především chronostich v úvodu (viz výše). Nezvyklé je též jméno zesnulého – Enzil, snad souvisí s jidiš jménem Anšl.

1k 07

Esterl bat Sinaj /1781/

פה ספונה וממונה
ותלקח אסתר אל בית נבונה
היא אסתר בת אבי איש חיל התורני
מוה סיני פרימס נ"ב כה טבת תקמ"א
אשת חיל אך יקרה הנונה וחשובה

אשה בכל אלה לא נמצא נא יא בלבה
סתרה נודע בשערים בעלה ויהללה
סבבו בשוק הסופדים בקול יללה
תפלתה היתה תמיד בכוונה שלימה
תמכה ימין צדקה וגח' לעניי עמה
רבות עשו חיל והיא עלתה על כולנה
רצת לרצון קונה לקחה לו ואיננה
לוקחה מאיש יא התורני בהרר יונה
לחיי עד תנצבה כמנוחה נכונה

(Zde jest uložena a uschována)

I vzata byla Ester do Domu^I Pravosti.

Ester, jež byla dcerou otce svého, muže udatného a znalce Zákona, našeho učitele rav Sinaje primase. Odešla 2. dne po svatém šabatu, 25. v měsíci tevet roku= =541 (malého počtu).

Bytost statečná, vpravdě drahocenná, hodná a vážená, pro toto všecko byla ženou, již podobné nenalezneš,^{II} bázeň B-ží ve svém srdci chovala.

Patrný v branách (Jisraele) býval manžel její, chvále ji,^{III}

nyní po ulici obcházejí truchlící^{IV} a naříkají.

Vždy se modlívala s nesmírnou vroucností, pravici spravedlnosti své podpírala^V ubohé lidu svého, milosrdenství jim prokazovala.

Mnohé ženy statečně si počínaly, ona však je převyšovala všechny^{VI}

Ve vůli Stvořitele svého nalézala zalíbení, teď si ji vzal a už jí není.^{VII}

Odňata byla od chotě svého, člověka bohabojného a znalce Zákona, ctihodného ha-rav rabi= =Jony.

K životu věčnému nechať je duše její vevázána, do svazku věčného života. Klidné spočinutí.

Datum: 25. tevet roku 541 malého počtu odpovídá 22. lednu roku 1781.

Textové paralely: ^I. Srov. Est 2,8

^{II}. Srov. Př 31,10

^{III}. Srov. Př 31,23; 31,28

IV. Srov. Kaz 12,5

V. Srov. Iz 41,10

VI. Srov. Př 31,29

VII. Srov. Gn 5,24

Komentář: Náhrobek barokního typu s volutami a sloupy po stranách. Písmo je reliéfní. Pátý až čtrnáctý řádek textu tvoří zdvojený akrostich jména zesnulé – Esterl. Vzhledem ke jménu zesnulé, její skon je opsán slovy z knihy Ester. Zemřelá byla dcerou primase, tj. představeného obce. Text je plný biblických odkazů, zejména z pasáže známé jako ešet chajil (Př 31,10 – 31, viz komentář k náhrobku On 14). Zdůrazňována je zbožnost, spravedlnost a milosrdenství zesnulé paní. Tradiční přání „tanceva“ (nechat' je její duše vevázána do svazku věčného života) je rozšířeno o naději na zmrtvýchvstání.

1a 11

Maša Pick /1806/

ביום שק יא אדר תקסו ל
נגועה ולמחרתו פה נממנה
האשה היקרה רבה ועדינה
מאשה אשת ר קלמן פיק מכונה
בת ר פתחי על הזבחים ממונה
שנתיה שלש ועשרים שנה
ובתה פיגלה בצדה ספונה
מי ימלל כל כשרון מפעלה
מצות אלהיה עשתה בגילה
אשת חיל עמרת בעלה
אשה מובה מבורכה ומהוללה
שבח נעוריה אין די באר בלה
שמה משמן טוב מאד נעלה
הוד והדר לבושה וצדה מעילה
הנה בעדת צדיקים מנת גורלה
תנצבה

O svatém šabatu, 11. dne měsíce adar roku 566 dle malého počtu
zemřela, i nazítí ji uložili sem.
Bytost převzácná, křehoučná a rozkošná,
Maša, choť rav Kalmana Picka,
jež byla dcerou rav Petachji. Výročních obětí mohla napočítati
pouze třiadvacet, tolik totiž bylo jejích let.
Dcerunka její, Fajgele, leží zde vedle ní.
Kdo dokáže vypovědět bezúhonnost skutků jejích?
Micvot B-ha svého s nadšením konávala,
statečná žena,^{I.} okrasa chotě svého.^{II.}
Bytost dobrotivá, požehnaná, chvályhodná,
zásluhy mladosti její ani nelze všechny zaznamenati.
Jméno její lepší nežli olej výborný,^{III.} sama převelice vznešená.
Důstojnost a krása bývaly jejím oděvem,^{IV.} spravedlnost závojem jejím.^{V.}
Hle, úděl její započítán jest do společenství spravedlivých.
Nechť je její duše vevázána do svazku věčného života!

Datum: 11 adar roku 566 malého počtu odpovídá 1. březnu 1806.

Textové paralely: ^{I.} Srov. Př 31,10
^{II.} Srov. Př 12,4
^{III.} Srov. Kaz 7,1
^{IV.} Srov. Př 31,25
^{V.} Srov. Jb 29,14

Komentář: Stéla s naznačenými sloupy po stranách, zakončená prolamovaným obloukem, písmo je reliéfní. Text je zrymován a jeho osmý až patnáctý řádek tvoří dvojité akrostich jména zesnulé – Maša. Jde o jméno v židovském prostředí myslím velice neobvyklé. Velice neobvyklý je i způsob, jakým je vyjádřen věk zesnulé, viz pátý a šestý řádek. V sedmém řádku textu se dočítáme dojemnou okolnost, že v tomto případě jde o dvojhrob. Paní Maša byla pohřbena společně se svojí dcerkou Fajgele. Nápis nešetří chválou zemřelé a činí tak působivými slovy. Jde o mladičkou, „křehkou“ ženu, která i přes svůj útlý věk dokázala získat zásluhy svému jménu, odívala se a krášlila svými dobrými skutky.

Jona Biele /1811/

פנ ביום ה יוד ניסן תקעא ל הנעלה ה
יונה ביעלה בן כ צבי זל
מסאלטק
ישמח נשמתך בנן ערן
ותקצר פרי מעשיך ברינה
נפשך תנוח בקבר המזומנה
הלכת במרוצה לבית התפלה ורנה
זחלתי ואשא נהי וקינה
לבי דוי אהמה ביונה

Zde uložili 5. dne po svatém šabatu, 10. dne měsíce nisan roku 571 dle malého počtu,=
=vznešeného rav

Jonu Bieleho, syna ctihodného Cviho - památka jeho budiž požehnáním,
ze Salteku.

Nechat' potěší se duše tvá v zahradě Eden
a plody skutků svých posklízíš v plesání .
Bytost tvá spočine v připraveném hrobě,
do domu modlitby a jásotu sis pospíšil.
Třesu se , propukám v pláč a naříkání,¹
zkroušené je srdce mé. Tluče neklidně jak (srdce) holubice.

Datum: 10. nisan roku 571 malého počtu odpovídá 4. dubnu roku 1811.

Textové paralely: ¹ Srov. Jr 9,10

Komentář: Stéla zakončená obloukem s ozdobnými volutami a sloupy po stranách. Písmo je reliéfní. Vlastní text epitafu, totiž čtvrtý až devátý řádek tvoří akrostich a dobrořečení (ve zkratce) jména zemřelého, tedy Jona – budiž jméno jeho požehnáním. Nápis se soustředí na příslib světa který přijde, aby se nakonec zlomil v dojemnou osobní výpověď, pohrávající si se jménem zemřelého – Jona znamená česky „holoubek“. Lokalitu Saltek se mi nepodařilo blíže určit.

Avraham Schick /1814/

פנ ביום
בו אלול תקעד ל
האלוף התורני מוהדר
אברהם בן בה הענד שיק זל
אסף חסיד לקח אותו אלקי ואיננו
בקברו שפתותיו דוכבות מתורתו
רגל את לשונו דבר טוב לעמו
הקדוש מרחם לא נמצא כמוהו
מעשיו הטובים ימליצו בעדינו
תנצבה

Zde uložili

26. dne měsíce elul roku 574 malého počtu
předního z lidu, znalce Zákona, našeho učitele ha-rav rabi
Avrahama, syna ctihodného rav Henocha Schicka – památka jeho budiž požehnáním.

Odešel zbožný, vzal ho B-h a již ho není^I.
I v hrobě rtové jeho mluví slovy Zákona^{II},
přivyknul řečí svou činiti dobré lidu svému.
Svatý a milostivý, nenalezneš jemu podobného.
Stále nás budou blažiti dobrotivé skutky jeho.
Budiž jeho duše vevázána do svazku věčného života.

Datum: V textu není uveden den v týdnu. Nicméně 26. elul roku 574 malého počtu odpovídá 11. září roku 1814.

Textové paralely: ^I Srov. Gn 5,24

^{II} Srov. Pís 7,9

Komentář: Stéla nahoře s prolamovaným obloukem, písmo je reliéfní. Vlastní text epitafu (pátý až devátý řádek) tvoří akrostich jména zemřelého, Avraham a je zřymován. V narážce

na jméno otce zesnulého – Chanoch, se parafrází Gn 5,24 zdůrazňuje bezúhonnost zemřelého, jehož „vzal B-h a již ho není“. Text epitafu je poměrně stručný, přesto ve své skromnosti obsahuje zajímavé obraty. Dočítáme se, že zesnulý byl významným členem obce, znalcem Zákona, učencem a v tomto duchu jej nápis také velebí. Půvabný je obrat v šestém řádku, který je parafrází verše z Pís 7,9 a který doslova zní: „Ústa tvá jako víno výborné, milá pro upřímnost, působící, aby i těch jenž spí, rtové mluvili.“ Nápis vyzdvihuje laskavou moudrost zesnulého, jejíž odkaz i přes jeho odchod stále zůstává na tomto světě.

0g 08

Kalonymos ben Elijah /1822/

פנ

נגה איש הצדיק והתמים אפל כיום
 א דרח אלול ש תקפב לפק
 מוה קלונימוס כמוה אלי נאמן וצל
 קרחי וגוי אנשי עיר את נוריתם
 להתענג לערן נאסף הצדיק מכם
 ונער וזקן יקננו בבכי תמרורים
 נשמתו יהי בקהל מלאכי מדומים
 ידו פרש בצר לעניים ועדומים
 מפלט לאביון היה במצוקה
 ונחמה נתן לנפש בוק ומבולקה
 סחף המות את גופו אך שמו לא ישכח
 בין עצי הלבנון זכרו נעלה לנצח
 מושבו יהי עם הצדיקים הגמורים
 הולכותיו הצדקות מבן אדם לא נאמדים
 מעשיו ישלמו השם עשה מיומים
 ונשמתו תהי צרורה בצרור החיים

(Zde uložili)

Pohasla záře člověka poctivého a bezúhonného!

Prvního dne novoluní měsíce elul, roku 582 dle malého počtu,

(odešel) náš učitel rav Kalonymos, syn našeho učitele rav Elijahu Věrného, památka=

=spravedlivého budiž požehnáním.
Zohavte se lysinou, sejměte^I diadém ozdoby vaší, mužové města!
Tento spravedlivý byl od vás odňat by se osvěžil v Zahradě Eden.
Mladí i staříčci nařikají v pláči přehořkém,
na výsostech, ve společenství andělů bude (nyní) dlít duše jeho.
Bědným a nahým otvíral svou dlaň v čase úzkosti^{II},
v tísní byl útočištěm ubohému,
a útěchou oblažoval duše zkormoucené a ztrápené.
Aťsi smrt smetla schránku těla, jméno jeho nebude nikdy zapomenuto!
Mezi stromoví libánské povznesla se jeho památka,
uprostřed dokonale spravedlivých^{III} by se usídlila navěky.
Neboť v jeho poctivém počínání nevyrovná se mu nikdo z lidí,
H-spodinu odvděčoval se svým konáním a tak činíval odjakživa.
Nechat' je jeho duše vevázána do svazku věčného Života.

Datum: 1. den novoluní měsíce elul (30. av) roku 582 dle malého počtu odpovídá 17. srpnu roku 1822.

Textové paralely: ^I. Srov. Mi 1,16
^{II}. Srov. Př 31,20
^{III}. Srov. Berachot 7a, Roš ha-šana 16b

Komentář: Jednoduchá stéla nahoře do oblouku s reliéfním písmem. Pátý až dvanáctý řádek textu tvoří akrostich jména zemřelého – Kalonymos. Bohatý text epitafu je básní, rýmuje se. Na první pohled tento náhrobek patří někomu, kdo byl pro obec významný. Text opět zdůrazňuje dobročinnost zesnulého, přičemž tu neomezuje pouze na hmotnou pomoc, ale jak se dočítáme v jedenáctém řádku, také zmiňuje ochotu zemřelého k pomoci duchovní. Velice netradiční je obrat ve čtvrtém řádku, začínající citací z Micheáše, která zdůrazňuje hloubku smutku nad ztrátou rav Kalonyma.

Moše Freund /1834/

נשמת משה
עלתה למרום
יום א יד חשון תקצה ל
זזה האיש ה* משה בן הרר בער
פריינד מבורר משוחרי המ*
נמה שכמו לסכול עלו ועזב
את בניו ואת עולמו בשם טוב
זקן ושבע ימים עפרו תשכון
בנחת ועצמותיו בשלום ינחו
ונשמתו תאיר בנן אלקים סלה
מדוע מות מהרת
שממה משה שכרת
הוי! תפארתנו העכרת!

Duše Mošeho

povznesla se k výsostem

1. dne po svatém šabatu, 14. v měsíci chešvan roku 595 dle malého počtu.

(Zde odpočívá) Moše, syn ha-rav rabi Be'era

Freunda, člen společnosti Chevra kadiša,

který sehnul ramena svá, by nesl^I jho (svého poslání).

Syny své a celičký svůj svět opustil v dobrém jménu,

jsa stár a sytý dní^{II}. Poklidně spočine prach jeho,

ostatky jeho uloží se v pokoji,

v zahradě B-ží zaskví se duše jeho, sela.

Proč jsi smrti tak spěchala?

Hůl Mošeho že´s zlámala.

Ach běda nám! Schvátíla´s naši krásu...

Datum: 14. chešvan roku 595 malého počtu odpovídá 16. listopadu 1834

Textové paralely: ^{I.} Srov. Gn 49,15
^{II.} Srov. např. Gn 25,8

Komentář: Vysoká stéla nahoře do špičky. Úvodní tři řádky s datací jsou odděleny od vlastního textu, stejně tak jako poslední tři řádky se závěrečným veršíkem. Tyto tři řádky tvoří velmi zajímavý dvojitý akrostich jména zemřelého – Moše. Písmo je reliéfní. V pátém řádku překládám, že zesnulý byl členem společnosti Chevra kadiša, ačkoliv v textu je psáno, že zesnulý byl „člen usilujících (hledajících) o dobro“. Buďto tedy jde o spolek s názvem Usilující o dobro, nebo, jak se domnívám, jde o opis členství ve společnosti Chevra kadiša (viz komentář k náhrobku číslo 0k 16). Nápis zdůrazňuje zásluhy a dlouhověkost zesnulého a ústí v pokojné zaslíbení v desátém řádku. Poslední tři řádky tvoří veršík s jemnou výčitkou adresovanou andělu smrti.

0g 05

Serl Pick /1842/

פמ

האשה הצנועה

מ סערל אשת כה פנחס פיק

נפטרת ביום א מ ניסן ש תרכ לפק

אשת לפידות ומזכות מעשים

אם לעניים ואחות אביונים

עמרת לקרובים ותפארת לנשים

דרכי דרכי נועם ונתכותי שלום

כבודה כבית ומהוללה בחוצות

כפה פרשה לעני וידה שלחה לאביון

הלכה לעולמה בשש ונאספ אל עמה

מעשיה לא ישכחו זכרונה לא יסוף

ונפשה תתענג מאור עליון

Zde uložili

skromnou bytost,

paní Serl, choť ctihodného rav Pinchase Picka,

jež odešla 1. dne po svatém šabatu, 9. v měsíci nisan roku 602 dle malého počtu.

Zářná osobnost^I skutků dobrotivých,
matka chudých a sestřička ubohých,
klenotem byla blízkým svým, okrasou všech žen.
Cesty její byly cestami přívětivosti a stezky její pokojné.^{II}
Ctěná byla, hodná chval jak v domě svém tak i mimo něj,
nuznému otvírala svoji dlaň, k bědným ruce vztahovala.^{III}

V dobrém jménu odebrala se do svého světa a připojena byla k lidu svému.^{IV}

Její skutky nebudou zapomenuty, památka její konce nevezme,
v záři Nejvyššího nechať se nyní těší duše její.

Datum: 9. nisan roku 602 dle malého počtu odpovídá 20. březnu 1842.

Textové paralely: ^I Srov. Sd 4,4
^{II} Srov. Př 3,17
^{III} Srov. Př 31,20
^{IV} Srov. např. Gn 25,8

Komentář: Jednoduchá stéla nahoře do špičky, s reliéfním písmem. Text epitafu je pro novobydžovský hřbitov poměrně typický. Zdůrazňuje laskavost zesnulé, její dobročinnost a přitom působí velice neokázale a skromně. V pátém řádku překládám hebrejské spojení „ešet Lapidot“ jako „zářná osobnost“. Text Sd 4,4 hovoří o prorokyni Devoře, jež byla ešet Lapidot - „manželkou Lapidotovou.“ Hebrejský kořen לפר¹ znamená „hořet, zářit, třpytit se“, odtud slovo lapid – „plamen, pochodeň“. Můžeme snad říci, že spojení ešet Lapidot přeneseně označuje energickou ženu, ženu plnou ohně. Proto zde tento titul překládám jako „zářná osobnost“.

Ok 07

Peiarl Schick /1846/

פּמא אשה יקרה וחשובה מ פיירל בת הב ישעי זל
אשת הראש והקצין בה מאיר שיק רה זל
עלתה למעון שמים
לראות באור החיים

ביום ב עשרה בטבת שנת תרו לפק
הנעימה והנכבדה הזאת הגבאת
פסקה צדקה לעניים ולאביונים
החשובה בנשאת מהונה יתומים
כפיה פרשה ליונקים לחמולם
וגמלת חסד לחיים ולמתים
לזכור עולם יהי פעולותיה
ובערן תאכל מפרי מעלליה
כשלום ינחו עצמותיה
ויהלל בשערים מעשיה

Zde uložili převzácnu a váženou bytost, paní Peiarl, dceru ctihodného rav Jišajiho - blažené paměti, choť knížete Jisraele, vznešeného a ctihodného rav Meira Schicka, představeného=

=obce, památka jeho budiž požehnáním.

K příbytku nebeskému povznesla se,

by zakusila světlo věčného žití.

1. dne po svatém šabatu, v den 10. tevetu roku 607 dle malého počtu.

Přívětivá, ctěná byla tato gabajit,

jež oddělovala cdaku chudým a ubohým,

vážená též proto, že majetkem svým sirotky podporovala.

Své dlaně otvírala i těm nejmenším, slitovávajíc se nad nimi,

a milosrdenství prokazovala živým i mrtvým.

Věčně vzpomínány budou skutky její,

v zahradě Eden okusí plody svých dobrých vlastností.^{I.}

Ostatky její spočívají v pokoji,

v branách (Jisraele) velebí ji skutkové její.^{II.}

Datum: 10. tevet roku 607 malého počtu odpovídá 29. prosinci roku 1846.

Textové paralely: ^{I.} Srov. Iz 3,10

^{II.} Srov. Př 31,31

Komentář: Vysoká stéla nahoře s přepaženým obloukem, ozdobena rostlinným motivem, písmo je reliéfní. V nápisu je patrná snaha o rým, byť ten ne vždy vychází. Text naznačuje, že zesnulá byla zřejmě členkou spolku Našim cadkanijot (viz komentář k náhrobku číslo 0k 16). Každopádně gabajit, o které se mluví v šestém řádku textu, je ženským protějškem gabaje, člověka, který spravoval dobročinný fond. V sedmém řádku nepřekládám slovo cdaka, jelikož výraz „milodar“ (či „almužna“) je poněkud nepřesný. Cdaka znamená doslova „spravedlnost“, „spravedlivost“, teprve pak konkrétní dobročinnost. Potřebný člověk má na milodar právo, není pro něj žádnou hanbou jej přijmout. Udělení milodaru je „udělením spravedlnosti“, pro dárce je to micva („doporučené konání“ či „příkázání“), čin, kterým si dárce získává zásluhy.

q 01

Esther (Ester) Wlaschin /1862/

ותמת אסתר אשת הרופא התורני ר גבריאל
וולאשין יום ו ערב יום כפור תרכג ל
בת שמונים שנה
אשה עצובת רוח ומרת נפש
יד ה נגעה בה ושדי חמר לה
מאוד בעודה צעירה לימים
לקח עפרת מעל ראשה כי
אישה מת באבו ותשב אלמנה
בבית אביה וככתה את בעל
נעוריה עד יום מותה ותאצל
מחכמתה ודעתה על בנות ישראל
ותלמדן לשון ודעת תושיה

Esther Wlashin

geborene Frank

gestorben am 4. October 1862

in ihrem 80. Lebensjahre

Ruhe sanft von Erdenlebens muede

Jenseits harret Deiner sel'ger Friede !

I skonala Ester, choť lékaře a znalce Zákona rav Gavriela
Wlaschina, 6. dne po svatém šabatu v předvečer jom kipur roku 623 dle malého počtu,
ve věku osmdesáti let.

Bytost ducha ztrápeného, hořkost tížila duši její.

Ruka H-spodinova se na ni obořila,^I Všemohoucí rozezlil se proti ní.

Převelice brzy totiž, byla ještě mladinká,

sňal korunu ozdoby s její hlavy.^{II}

Její choť zemřel v rozpuku svých dní a ona jako vdova vrátila se

do domu otce svého,^{III} kde oplakávala druha

své mladosti až do smrti. I přesto dokázala

předávat svoji moudrost a dovednost dcerám Jisraele

a učila je svatému jazyku a umění pomáhat.

Datum: V roce 623 malého počtu vycházel 6. den po šabatu, předvečer dne svátku jom kipur na 9. tišri, což odpovídá 3. říjnu 1862. Ačkoli v německé části epitafu je jako den úmrtí zapsán 4. říjen, nejedná se zde o kamenickou chybu, ale o zcela běžný posun. Pravděpodobně souvisí s tím, že úmrtí nastalo večer nebo v noci, kdy podle židovského kalendáře platí už datum příštího dne.

Textové paralely: ^I Srov. Jb 19,21
^{II} Srov. 2S 12,30
^{III} Srov. Gn 38,11

Komentář: Štíhlá stéla, nahoře s odděleným obloukem. V obloučku písmo reliéfní, na zbytku náhrobku ryté. Není to úplně obvyklé, ale stává se, že nám epitaf prozradí něco z osobního života toho, kdo odešel. Tento nápis nás zpravuje nejen o hořkosti života zemřelé paní, ale také o odvaze a statečnosti, s níž se nejenže dokázala postavit osudu, ale pomáhat i druhým.

Ok 05

Josef Hermann /1868/

ה'שי"ט

והנב"ד

יוסף הערמאן

ראש עדה וחק דגה*

מת ביום א ט מרחשון תרכט לפק
יוסף איננו אך זכרו מזרעו לא יסוף
זקן ושבע כמעט בן מאה שנה הובל לקבר
בקנאה לאלהיו עשה חיל הרבה כבוד
שמו לא נתן שנה לעיניו ומנוח לבף רגלו
עד אשר בצע מעשהו כאמת ובתמים
מעשה בנין בית ה* ובית עולמין
אסף וקבץ נדר ונדבה ליסד קרן קימת
לעה לפאר ולחדש בית אלהינו
ולגדור גדר אבנים בעד ישיני עפר
למען ינוחו שלוים ושקמים על
משכבותם עד ... יקיצו בשמחה וברינה
לראות אור ה* בארץ החיים

Josef Herrmann

(starb 25. October 1868 im 93 Lebensjahre)

Kmet staříčký

a vážený,

Josef Herrmann,

představený obce a Svaté společnosti, konající skutky milosrdenství.

Zemřel 1. dne po svatém šabatu, 9. v měsíci marchešvan roku 629 dle malého počtu.

Již není Josefa,^I památka jeho však z potomstva nikdy nevytizí.^{II}

Korunován stářím a sytý dní,^{III} bezmála stoletý byl vložen do hrobu.

Ve snaze horlivě sloužit svému B-hu mnoho udatného vykonal, aby tak oslavil

Jeho Jméno. Nepopřál spánku očím svým^{IV} ni svým nohám spočinutí,

dokud v pravdě a dokonalosti nezavršil své konání.

Jeho dílem jest stavba Domu H-spodinova a Domu věčnosti,

těž sháněl a shromažďoval přísliby a příspěvky do dobročinné pokladny,

by okrášlil a obnovil Dům B-ha našeho.

Kamennou zídkou ohradil ty, kteří spí v prachu,

aby mohli odpočívat pokojně a v klidu
na svých ložcích,^V dokud neprocitnou /../ v radosti a plesání,
by zřeli světlo H-spodinovo v zemi věčného života.

Datum: Je uvedeno v německé části epitafu, tedy 25. říjen 1868. Přepočten souhlasí.

Textové paralely: I. Srov. Gn 42,36
II. Srov. Est 9,28
III. Srov. Gn 35,29
IV. Srov. Př 6,4
V. Srov. Iz 57,2

Komentář: Jednoduchá stéla na podstavci, s rytým písmem. Je přelomená, vrchní část náhrobku leží na zemi písmem nahoru. Josef Herrmann byl představeným novobydžovské obce v letech 1830 – 1850. Byl též představeným spolku Chevra kadiša (viz komentář k náhrobku Ok 16). Krásný nápis jistě hovoří sám za sebe. Není sporu o tom, že zemřelý byl jedním z nejvýznamnějších lidí zdejší obce. Epitaf velebí jeho pracovitost, jeho zásluhy. Zdůrazňuje dlouhověkost zesnulého, které se mu dostalo jako zvláštního požehnání za jeho dobré skutky. Domem H-spodinovým (jedenáctý řádek textu) a Domem B-žím (třináctý řádek) je míněna synagoga, Domem věčnosti (jedenáctý řádek) pak samozřejmě hřbitov.

0g 15

Josepha (Pesi) Rosenball /1872/

פה ממונה
האשה הישרה והיקרה
מנשים צדקניות הה כשורה
גומלה טוב עם החיים והמתים
מ פעסל בת כ עקיבא שיק
אשת אברהם ראזענבאלל
הלכה לעולמה הקשומ
ביום ב דרח תמוז תרלב לפק
מנוחתה תהי שלום

Josepha Rosenball
starb am 7. Juni 1872
in 77 Lebensjahre
Ruhe ihrer Asche

Zde uložili
bytosť ženy upřímné a drahocenné,
taková bývala tato bezúhonná, členka společnosti Našim cadkanijot,
jež dobro prokazovala živým i mrtvým.
Paní Pesl, dcera ctihodného Akivy Schicka,
choť Avrahama Rosenballa.
Odebrala se do světa pravdy
2. dne novoluní měsíce tamuz, roku 632 dle malého počtu.
Nechať odpočívá v pokoji.

Datum: 2. den novoluní měsíce tamuz (totiž 1. tamuz) roku 632 malého počtu odpovídá 7. červenci roku 1872, jak je uvedeno v německé části epitafu.

Textové paralely: Žádné

Komentář: Jednoduchá stéla zakončená obloukem, s rytým písmem. Sedmý řádek textu – „odebrala se do světa pravdy“ – je typickým obratem pro tento hřbitov. Ve třetím řádku hebrejského textu je psáno, že zemřelá byla členkou Našim cadkanijot (viz komentář k náhrobku 0k 16).

Závěr

Hlavním cílem této bakalářské práce byla v první řadě archivace náhrobních nápisů, zpracování dat získaných prací v terénu a jejich zpřístupnění případnému zájemci.

Pokud jde o kamenický rukopis, je tento hřbitov charakteristický zejména svým reliéfním, často až ornamentálním písmem. Jde o velice cenný hřbitov s náhrobky renesančního a barokního typu.

Analýza epitafů jasně vypovídá o tom, že židovská tradice byla bez ohledu na osvícenskou a jiné vlivy ve zdejší svaté obci hluboce zakořeněna. Nápisů jsou často velmi sofistikované, textově zajímavé a neobvyklý je i velice častý výskyt akrostichů a chronostichů.

Práce přinesla i historické upřesnění. Podařilo se nade vší pochybnost určit, že nejstarší čitelný náhrobek starého novobydžovského hřbitova pochází z roku 1582, nikoliv z roku 1645, jak se do této doby uvádělo.

Detailnější závěry bude možno nabídnout po zpracování většího souboru dat, například v následné magisterské práci.

Doufám také, že tato práce může posloužit jako inspirace pro toho, kdo by si archivaci židovských hřbitovů chtěl vyzkoušet sám.

Summary

Starý židovský hřbitov v Novém Bydžově (nápisů na náhrobcích)

The Old Jewish Cemetery in Nový Bydžov (Tombstone Inscriptions)

Lucie Ondráčková

The basic aim of this thesis has been to record epitaphs from the Jewish cemetery in Nový Bydžov. The cemetery is very valuable, the oldest readable tombstone dates from the year 1582, people were laid to rest here till 1885.

The thesis is divided into three main chapters. The first chapter provides an overview of the specifics of the old Jewish cemetery in Nový Bydžov, its symbolism and decoration of the tombstones. Second, theoretical part, deals with inscriptions and their local peculiarities. It's based on findings acquired in the terrain research, tries to seamlessly process the acquired data and then to give a statement about them. The third and the most comprehensive chapter of this thesis consists of chosen epitaphs and translation of the Hebrew parts into Czech language. I tried to choose each inscription so that their collection could reflect the characteristics of the cemetery, cover the entire period of its existence and were interesting for the readers at the same time.

Použitá literatura

MUNELES, Otto; VILÍMKOVÁ, Milada. *Starý židovský hřbitov v Praze*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1955. 480 s.

FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha : Sefer, 1992. 200 s.

SIVAN, Gavri'el; NEWMAN, Ja'akov. *Judaismus od A do Z*. Praha : Sefer, 2004. 285 s.

PLANETA, Josef. *Davar*. [počítačový program]. Ver. 2.4.0.368. Brno, 1999 – 2004. Hebrejský slovník a lexikon, součástí programu je Biblia Hebraica Stuttgartensia, Bible Kralická a Český ekumenický překlad Bible. 765952 bytes. Vyžaduje Windows 95 a vyšší. Freeware.

Taklitor Torani. [program na CD-ROM]. Ver. 2.4. Israel 1999 – 2001. The Global Jewish Database (The Responsa Project). The database includes the Bible, the Talmud and their principal commentaries; works about Jewish law and customs; major the codes of Jewish law, with it's principal commentaries; midrashim, Zohar and the Talmudic Encyclopedia. 636 kB. Commercial, 675,- ILS.